

Програма Європейського Союзу: «Підтримка громадянського суспільства
у напрямку реалізації прав людини та демократизації в Україні»

Методичні рекомендації щодо організації літнього оздоровлення дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у скаутських таборах

Вступ

Дана збірка методичних матеріалів була розроблена та підготована у рамках проекту «Нова оселя: реінтеграція та психосоціальна підтримка дітей з числа ВПО у Києві та Одеській області». Цей проект реалізує Міжнародна громадська організація «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», яка активно підтримує залучення дітей до усіх сфер суспільного життя. Цікавим прикладом реалізації партисипативного підходу стало проведення літніх наметових таборів спільно з всеукраїнською молодіжною громадською організацією «Національна Організація Скаутів України» та фундацією «Міжнародна ініціатива з розвитку дітей» за підтримки Європейського Союзу.

Матеріали, які увійшли до видання, були апробовані в рамках проведення наметових таборів ВМГО «НОСУ», учасниками яких стали діти з числа ВПО разом з іншими дітьми. Проведення інтеграційних таборів дозволило краще адаптувати дітей з числа ВПО до нових умов, за рахунок того, що вони самі обирали цікаві та корисні активності та виступали в ролі ініціаторів проведення окремих заходів, наприклад, могли спробувати себе у якості журналістів.

Запорукою успішної адаптації дітей з числа ВПО стала відсутність будь-якої дискримінаційної складової, відтак, головний висновок, який можна зробити – діти завжди залишаються дітьми, не залежно від умов, в яких вони опинилися, вони мріють, творять та надихають.

Автори-упорядники: Сапіга С.В., Лях Т.Л.

Методичні рекомендації щодо організації літнього оздоровлення дітей з числа внутрішньо переміщених осіб у скаутських таборах/ Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Національна організація скаутів України». – К.: 2017. – 51с.

Видання підготовано і надруковано в рамках проекту «Нова оселя: реінтеграція та психосоціальна підтримка дітей з числа ВПО у Києві та Одеській області», що впроваджується міжнародною громадською організацією «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» у партнерстві зі всеукраїнською молодіжною громадською організацією «Національна Організація Скаутів України» та фундацією «Міжнародна ініціатива з розвитку дітей», за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Навчально-методичний посібник розраховано на практиків соціальної сфери, які працюють з дітьми, в тому числі ВПО. Він стане у пригоді скаут-лідерам та *представникм* скаутських організацій, а також спеціалістам відділу молодіжної політики та спорту.

Інформація та думки, викладені в даному посібнику, належать автору (авторам) і не обов'язково відображають офіційну точку зору Європейського Союзу. Ні інституції, ні органи Європейського Союзу, ні будь-яка особа, яка діє від їх імені, не можуть бути звинувачені за використання інформації, викладеної у цьому посібнику.

Усі права на публікацію належать МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» та Всеукраїнській молодіжній громадській організації «Національна організація скаутів України». Будь-яке копіювання тексту чи його частини можливе лише з дозволу та з посиланням на МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», всеукраїнську молодіжну громадську організацію «Національна Організація Скаутів України» та фундацію «Міжнародна ініціатива з розвитку дітей».

Розповсюджується безкоштовно.

Зміст	Стор.
Соціально-психологічні особливості дітей з числа внутрішньо переміщених осіб	4
Організація відпочинку та оздоровлення дітей з числа внутрішньо переміщених осіб	22
Скаутські літні наметові табори як інструмент соціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб	24
Список використаних джерел	49

СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Розділ 1

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ

Керівні принципи ООН з питання про переміщення осіб всередині країни містять визначення внутрішньо переміщених осіб. Такими вважаються особи або групи осіб, які були змушені покинути або залишити свої домівки чи місця звичайного проживання, зокрема, в результаті або задля уникнення наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або викликаних діяльністю людини лих, і які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів. Допускається, також, вживання терміна тимчасово переміщені особи.

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає на території України, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання, у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру (ст.1 Закону України від 22.11.2014 №4490а-1 «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»).

Сім'ї переселенців – це люди, які втратили свій дім, а значить, втратили стабільність, безпеку і попереднє життя. Це дуже сильна травматична подія, яку ніхто не планував, не очікував, вона надійшла, як стихійне лихо. У психології такі обставини називаються «Травмою вторгнення».

Травма вторгнення – це травма, яка порушує основні потреби людини: потребу в приналежності, у безпеці і блокує здатність піклуватися про інших і здатність любити. Люди, що потрапили в травматичну ситуацію, можуть переживати сильні почуття, такі як безпорадність, беззахисність, відчувати певну розгубленість у житті. Одним у цій ситуації потрібно виговоритися, і вони приймають допомогу, а інші закриваються від соціальної підтримки.

Найбільш незахищеними виявляються діти. Їх психіка в силу свого віку ще не зріла, ще не сформовані механізми психологічної стабілізації внутрішнього життя. Вони втратили те, що становило їх буденний світ: свій будинок, свій двір, своє дитяче ліжко, своїх друзів.

ПОВЕДІНКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ТРАВМУЮЧИМ ДОСВІДОМ

Значна частина дітей переміщається з окупованих територій або районів збройного конфлікту без належним чином оформлених нотаріальних доручень батьків, у супроводі тільки знайомих або родичів. Якщо дитину евакуювали окремо від батьків, окрім травми від збройного конфлікту, переміщення, вона також потерпає від розриву з близькими людьми – батьками або опікунами (дідусями, бабусями та ін.).

Через розрив у стосунках з близьким дорослим у дитини можуть спостерігатися негативні зміни поведінки. При втраті об'єкта прив'язаності (сім'ї як сфери формування прив'язаності) у дитини виникає **порушення прив'язаності**. Визначають такі її види:

1. **Негативна (невротична) прив'язаність** – дитина постійно шукає уваги від дорослих, навіть і негативної, провокуючи покарання, дратуючи дорослих.

2. **Амбівалентна прив'язаність** – дитина постійно демонструє подвійне ставлення до близького дорослого: то пеститься до нього, то грубіянить, уникає. Компроміси у стосунках відсутні, а сама дитина не може пояснити свою поведінку і страждає від цього.

3. **Уникаюча прив'язаність** – дитина замкнена, понура, не допускає довірливих стосунків із дорослими й дітьми. Основний мотив такої поведінки – «нікому не можна довіряти».

4. **Дезорганізована прив'язаність** – дитина навчилася виживати, порушуючи усі правила і кордони людських стосунків. Їй не потрібно, щоб її любили – вона хоче, щоб її боялися. Такий тип прив'язаності характерний для дітей, котрі зазнавали жорстокого поводження.

Травматичні події можуть викликати у дітей різні поведінкові особливості, почуття, які важливо відслідковувати та адекватно допомогти дитині пережити, проявити й пропрацювати їх. Це можуть бути почуття незахищеності, страх майбутнього, гнів, агресія, сором і відчуття провини, відчуженість та ізоляція від оточуючого середовища, сум. У дітей можуть виникнути проблеми з навчанням, увагою, можливістю запам'ятовувати інформацію, психосоматичні порушення (такі, як логоневроз

(заїкання), енурез (нетримання сечі), бронхіальна астма, нейродерміти та ін.).

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКОВИХ ПРОЯВІВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД, З УРАХУВАННЯМ ВІКУ

Діти дошкільного віку (до 6 років) часто мають розпливчасті й соматичні (які проявляються фізичними симптомами) реакції на травматичні події. Вони можуть помилково думати, що ця подія – це їхня вина. Це може призвести до так званого «магічного мислення» (наприклад, дитина може думати «якби я краще прибирав іграшки, цього б не сталося») і формування почуття власної провини. Діти цього віку часто проявляють свої емоційні реакції на травму у вигляді проблем зі сном, можуть мати нічні кошмари. У них можуть виникати хвилювання та занепокоєння, які проявляються у «чіплянні до дорослих» (дитина боїться залишитися одна в кімнаті, постійно потребує уваги, боїться засинати тощо).

Діти (7-11 років) після травми починають більше боятися, соромитися і проявляти підвищену тривожність. Може виникнути регресивна поведінка (повернення до попередніх стадій розвитку), що включає енурез, смоктання пальця, дитячий лепет, бажання тримати постійно поряд із собою іграшку. У дітей цього віку може розвиватися втрата апетиту, скарги на болі в животі, головні болі, запаморочення. Також поширені проблеми з навчанням, такі як нездатність зосередитися, відмова відвідувати школу, агресивна поведінка в школі.

Підлітки (від 12 років) зазвичай тримають почуття в собі, що може призвести до депресивних станів. Водночас, вони можуть робити вигляд, що «все нормально». Діти можуть намагатися менше часу проводити з сім'єю, а більше часу з іншими людьми, намагаючись бути активними і таким чином управляти своїми страхами. Для таких дітей існує ризик бути включеними в різні угруповання, в тому числі воєнізовані угруповання.

У роботі з дитиною важливо розібратися в суті її проблем. Планувати роботу варто разом з батьками. Адже батьки та найближче оточення дитини можуть стати для неї ресурсним середовищем – таким, що допоможе пережити травму й адаптуватися до нових умов.

ЯК ПОВ'ЯЗАНІ СТАН БАТЬКІВ І СТАН ЇХНЬОЇ ДИТИНИ?

Те, як діти реагують на труднощі кризи, залежить від їх віку та рівня розвитку. Це також залежить від того, як взаємодіють з ними та між собою їхні батьки, піклувальники та інші дорослі. Наприклад, маленькі діти не здатні повністю зрозуміти, що відбувається навколо, і особливо потребують підтримки дорослих. Зазвичай діти справляються краще, коли поруч знаходяться сильні, спокійні дорослі. У дітей і підлітків виявляються такі ж реакції дистресу (відсутність будь-якої реакції, агресія, уникання, заперечення та ін.), що й у дорослих. Вони віддзеркалюють норму реагування на події навколо. Дорослі можуть впоратися з ситуацією самостійно. Діти потребують підтримки та перебування поряд з дорослими, які допоможуть їм подолати кризу та адаптуватися до нових умов.

Дитина може розвиватися відповідно до свого віку в стабільних безпечних умовах. У ситуації війни та вимушеного переселення **даний процес порушується**. І для його відновлення необхідно подбати про безпеку та емоційну стабільність, перш за все на сімейному рівні. Адже справжнє відчуття безпеки дитині дають лише близькі довірливі стосунки з її дорослим, який відповідає за існування дитини. Але часто ми зіштовхуємося з ситуацією, коли самі дорослі переживають дезадаптацію (повна або часткова втрата здатності пристосуватися до середовища) та стрес і не можуть або не знають, як бути ресурсом для дітей та допомогти їм впоратися з пережитим. Якщо дитина не має належної підтримки в сім'ї, не почувається безпечно – тоді в поведінці та стані дитини можуть виникати певні порушення. Це помітно і у шкільному житті дитини.

ОЗНАКИ СТРЕСУ Й ПОРУШЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ

Діти є активними свідками процесів, що відбуваються в суспільстві. Криза, що охопила країну, безпосередньо впливає на батьків (особливо на виконання ними батьківських функцій), що, природно, позначається на дітях. У цей період знижені або порушені можливості і здатності працювати, любити і насолоджуватися життям. Криза настає, коли під тиском життєвих обставин відмовляють звичайні механізми ефективного протистояння їм. **Ці відчуття – нормальна реакція на ненормальні події.**

Діти молодшого шкільного віку відображають у грі все, що відбувається навколо. Гра для дітей – це можливість впоратися з ситуацією, яка вже трапилася чи відбувається зараз. Тому вони відображають у рольових іграх війну, переселення, переховування у бомбосховищах, гру у волонтерів, психологів, соціальних працівників тощо. У таких випадках не треба хвилюватися (якщо це не загрожує здоров'ю та життю дитини). Це нормальна реакція дітей на незвичайні ситуації.

При стресі та порушенні адаптації для дітей молодшого шкільного віку характерно: безсилля і пасивність, відсутність звичайних поведінкових реакцій; підвищена збудливість, злість і незібраність; страх розставання і постійна переписка смс або дзвінки батькам на уроках; погіршення пам'яті, уваги, здатності зосередитися, зниження успішності в навчанні, втрата інтересу до шкільної діяльності; соматичні симптоми (болі в животі, головні болі); підсилена реакція на гучні звуки; «заморожування» (раптова нерухомість); метушливість, плач від найменших подразників; порушення харчування (можуть ховати/красти їжу).

Для дітей старшого шкільного віку (підлітки) характерні наступні ознаки пережитого стресу та порушення адаптації: зниження успішності; егоїстичність; небезпечна поведінка для життя; схильність до нещасних випадків; бунт; спалахи гніву та жорстокої поведінки (знущання над тваринами); депресія, уникнення спілкування; спроба віддалитися й захиститися від почуттів сорому, провини, приниження, бажання помсти; агресивна поведінка, пов'язана з відповіддю на травму

(небезпека втягнення у війну або збройні угруповання); поганий сон та кошмари, а від того сонливість на уроках та втрата сил на заняттях з фізичної культури. Внаслідок особливостей підліткового віку дехто з дітей сприймає військовий конфлікт і переселення як пригоду і екстремальний досвід переживань («Круто! Двіжуха!»).

Реакції дитини на травматичну подію (за віком)

Вікова група	Реакції
Дошкільнята (вік 1-5 років)	Дитина смочче великий палець, страждає від нічного енурезу, боїться темряви, боїться тварин, постійно ходить за батьками, вимагає від них у всьому допомоги, страждає нічними страхами, втрачає контроль над сечовипусканням / випорожненням кишечника, страждає від закрепів, ускладнюється мова, втрачає апетит або, навпаки, їсть занадто багато.
Молодший шкільний вік (5-11 років)	Дитина дратівлива, плаксива, поводить себе агресивно вдома або в школі, відкрито бореться з молодшими дітьми в сім'ї за увагу батьків, страждає від нічних страхів і кошмарів, боїться темряви, ухиляється від відвідування школи, ухиляється від спілкування з однолітками, втрачає інтерес і здатність зосередитися під час занять.
Середній шкільний вік (11-14 років)	Розлади сну й апетиту, бунт вдома, відмова виконувати домашні обов'язки, проблеми в школі (бійки, замикання в собі, відсутність інтересу до навчання, потреба в більшій увазі до себе), проблеми зі здоров'ям і функціональні скарги, втрата інтересу до спілкування з однолітками.
Підлітки (14-18 років)	Психосоматичні симптоми (висип, розлади кишечника, головні болі, астма), розлади сну і апетиту, іпохондрія (нав'язлива заклопотаність власним здоров'ям, зазвичай зосереджена на певному симптомі), аменорея або дисменорея (порушення менструального циклу), збудження або зниження рівня енергії, апатія, втрата інтересу до протилежної статі, безвідповідальна або делінквентна поведінка (правопорушення), зниження бунтарства проти батьківського

контролю, зниження здатності зосередитися.

АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ

ЧОМУ ДІТЯМ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ СТРЕС, ЧАСОМ СКЛАДНО СПІЛКУВАТИСЯ?

Багато дітей не звикли розповідати дорослим про те, що вони відчувають. На це можуть бути різні причини. У багатьох дітей може бракувати досвіду говорити про себе – вони просто не знають слів, якими могли б описати, як і що відчувають. Дітям, які зазнали тяжких випробувань, зазвичай важко про них говорити. Вони бояться, що не справляться з деякими почуттями. Діти, які дуже гостро відчули ворожнечу, можуть бути підозріливими, вони можуть не бажати спілкуватися тому, що побоюються, що їх за це сваритимуть. Деяким дітям буває соромно від того, що сталося.

У такому випадку варто дуже тактовно запрошувати дітей до діалогу. Діти почувають себе краще, коли бачать, що дорослі створюють середовище, в якому є повага, підтримка та розуміння. Якщо ж демонструвати повагу до дітей та послідовність у своїх відносинах з дитиною, то цим дорослий доводить, що йому можна довіряти. Це дуже важливо, бо інакше діти не напрацюють позитивних почуттів до свого оточення і до свого майбутнього. Інколи можна допомогти, просто вислухавши дитину.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ БАТЬКІВ ТА ФАХІВЦІВ

Методи, які можна застосувати при роботі з дітьми, які переживають стрес

Реакція	Можливі прояви	Допомога
Дитина постійно слідує за батьками	Вона відмовляється проявляти самостійність. Відмовляється йти в дитячий садок або школу.	Спробувати відновити в дитини впевненість у собі, наголошуючи на тому, що у неї виходить. Бути з нею якомога більше часу і займатися звичними справами. Заспокоювати її розмовою, пояснювати куди йдете і коли будете. Підтримувати звичний порядок дня.
Проблеми з їжею	Регрес поведінки в навичках самодогляду, туалетній кімнаті (дитина перестала самостійно вдягатися, користуватися туалетом тощо).	Намагайтесь не гніватись і не вступати з дитиною в конфлікт. Це тільки посилить стрес. Заспокоюйте дитину словами. Допоможіть їй організувати регулярне і доступне відвідування туалету.
Нічні страхи	Страх самотності. Дитина боїться бути одна в темряві, боїться прокинутися в темряві, боїться кошмарів.	Будьте з дитиною, коли їй страшно. Сидіть поруч з її ліжком. Але нехай це буде саме її ліжко, а не ваше – не беріть її спати до себе в ліжко, якщо дитина має окреме. Допоможіть дитині підтримувати режим сну. Говоріть з дитиною про її страхи. Якщо це не допомагає, зверніться до

Реакція	Можливі прояви	Допомога
		спеціаліста. Давайте дитині ліки, або лікарські трави тільки за вказівкою спеціаліста.
Фізичний дискомфорт	Біль у животі, головний біль.	Будьте з дитиною, грайтеся з нею, говоріть про її страхи. Порадьтеся з лікарем. Давайте дитині ліки тільки за вказівкою лікаря.
Агресивність	Фізична агресивність стосовно членів сім'ї та сторонніх. Агресивність і впертість з метою подолати почуття безпорадності.	Говоріть з дитиною, пропонуйте їй висловитися. Важливо дати їй зрозуміти, що повинна бути межа її вимогам і агресивності. Розлючену дитину слід зупинити і твердо попросити заспокоїтися. Слід дати їй можливість висловити страх і гнів за допомогою фізичних активностей, командних ігор, малювання, акторської гри або слів. Важливо, щоб у цьому брала участь вся родина.
Неможливість зосередитися	Смоктання великого пальця; заїкання, нервові тики (неконтрольовані одноманітні скорочення певних м'язів або групи м'язів обличчя, шиї, рук тощо).	Не бійтеся цього, не погрожуйте дитині і не карайте її. Заспокоюйте її. Щодо заїкання і тиків порадьтеся з фахівцем (лікарем або психологом).
Інші труднощі	Дитині важко зосередитися на чомусь одному; вона збита з	Давайте дитині короткі, прості, зрозумілі завдання – це допоможе повернути йому душевну рівновагу і

Реакція	Можливі прояви	Допомога
	пантелику, нудьгує, не знає, чим себе зайняти і в які ігри грати.	відчуття контролю над ситуацією.

Підходи до роботи з дітьми повинні відрізнятися залежно від вікових особливостей. Потрібно враховувати психофізичний розвиток дитини, провідну форму її активності та інтереси. Виходячи з цього, доцільно виділення трьох вікових груп:

1) *Діти дошкільного віку.* Провідною формою активності дітей дошкільного віку є гра, розповідання казок, малювання, спів тощо. У роботі з дошкільнятами слід використовувати саме ці активності.

2) *Діти 7-12 років.* У 7-12 років більше уваги потрібно приділяти рольовим іграм, постановці міні-вистав, творчості, фізичній активності.

3) *Підлітки від 13 років.* У підлітковому віці можна застосовувати обговорення, спілкування в групах на задані теми, тренінгові заняття.

Поради фахівцю щодо взаємодії з дитиною:

- надавайте фактичну інформацію відповідно до віку;
- зрозуміло, відкрито пояснюйте те, що відбувається;
- допоможіть у висловленні своїх почуттів через розмову, гру, малювання тощо;
- порадьте дитині, як реагувати на запитання інших дітей (наприклад, якщо діти цікавляться перебуванням у бомбосховищах чи обстрілами, чи хтось із батьків постраждав або загинув);
- у вільний час організовуйте відпочинок, заняття улюбленими справами, що викликають задоволення;
- сприяйте загальній підтримці як у сім'ї, так і в навчальному закладі;
- підтримуйте знайомий звичний розпорядок дня для відновлення відчуття спокою;
- регулярно запевняйте, що все буде добре, що дорослі піклуються і дбають про безпеку;
- якщо дитина переживає втрату або має депресивні прояви, повідомте батьків або родичів/опікунів, щоб вони мали можливість підтримати її; розкажіть їм, як підтримати дитину;

- порадьте батькам звернутися до соціальної служби, психолога.

Поради щодо профілактики стресових ситуацій у дітей 14 років:

- організуйте можливість дитині для «розрядки» напруги – заняття спортом, танцями, рухливими іграми;
- користуйтеся можливістю зайвий раз обійняти, погладити дитину, потримати її за руку, зробити масаж або покласти руку на плече. Позитивні тілесні контакти дуже корисні для зняття напруги;
- поговоріть з дитиною про ті почуття, які вона пережила або відчуває. Ви можете сказати, що багато людей відчували тривогу, страх, гнів, безпорадність. І що ці почуття – нормальні людські реакції на складні ситуації;
- будь-яка, навіть маленька дитина, потребує пояснення того, що відбувається. Для неї важливо знати, чому батьки тривожаться, сердяться, горюють. Що відбувається в сім'ї, в місті. Постарайтеся пояснити це коротко (4–5 фраз) і спокійно;
- щодо почуття страху, то важливо запевняти дитину в тому, що боятися – це природно. Що сміливі люди – також бояться. Проте їм вдається впоратися із власним страхом. І що дитина також смілива, сильна і обов'язково впорається;
- підтримуйте надію на краще;
- якщо реакції дитини, на вашу думку, є надмірними або незрозумілими вам, якщо симптоми повторюються без особливих змін, якщо ви турбуєтесь, – зверніться за консультацією до психотерапевта.

Поради з адаптації дітей до нових умов

Процес звикання до нових умов життя, нового оточення, до нових вимог і порядку розуміється як адаптація. Найкращим профілактичним засобом збереження психічного здоров'я в період адаптації до нових умов є уважне ставлення батьків до дитини, розуміння ними її внутрішнього світу, проблем, переживань. Відомо, що не існує готових рецептів та моделей виховання, які можна просто взяти і без змін «прикласти» до своєї дитини. Але незважаючи на це, для полегшення процесу адаптації дитини до нових умов, все ж, можна дати певні рекомендації:

- Основними помічниками дорослих у складних ситуаціях є терпіння, увага, розуміння.
- Дозвольте дитині бути самою собою, зі своїми недоліками, слабкостями та достоїнствами. Приймайте її такою, якою вона є. Спирайтесь на сильні сторони дитини.
- Внутрішній світ дитини ще нестабільний, тому батькам не слід залишати своїх дітей без уваги і нагляду. Дитина дуже вразлива і легко піддається впливам як позитивним, так і негативним.
- Задля виховного впливу використовуйте частіше ласку та заохочення, ніж покарання та осудження.
- Не соромтеся демонструвати дитині свою любов, дайте їй зрозуміти, що будете її любити за будь-яких обставин.
- Діти потребують більше фізичних контактів, обіймів.
- Переконайтеся, що ваші діти мають достатньо часу для відпочинку і сну.
- Намагайтеся дотримуватися розпорядку дня (або відновити його), зокрема щодо вживання їжі, відвідування школи (дитячого садка), виконання повсякденних справ, тощо.
- Якщо ваша дитина відвідує навчальний заклад і Вас щось турбує в поведінці дитини, якомога швидше зустріньтеся і обговоріть це з педагогом (вихователем, класним керівником, вчителем), практичним психологом навчального закладу.
- Якщо в родині відбулися події, що вплинули на психологічний стан дитини, повідомте про це педагогічного працівника (вихователя, класного керівника, практичного психолога) навчального закладу. Саме такі події часто пояснюють раптові зміни в поведінці дітей.
- Цікавтеся шкільними справами, обговорюйте складні ситуації, разом шукайте вихід із конфліктів.
- Допоможіть дитині запам'ятати імена нових дітей, учителів, запропонуйте описати їх, виділити якісь особливі риси.
- У батьках, наставниках діти хочуть бачити друзів і порадників, а не диктаторів.

НЕОБХІДНІ НАВИЧКИ ДЛЯ НАДАННЯ ПІДТРИМКИ ДІТЯМ

- Активне слухання. Допомогаємо дитині впоратися з її почуттями. Дитині потрібно, щоб її почуття приймали та поважали: можна спокійно та уважно вислухати дитину; можна визнавати почуття дитини словами «так», «угу», «зрозуміло»; можна назвати почуття: «ти стурбований», «ти засмучена», «ти сердитий»...
- Покажіть, що розумієте бажання дитини. Надайте їй можливість уявити це: «Я б хотіла, щоб такого не було, щоб все у нас було спокійно і не потрібно було переживати за батьків чи за цю ситуацію».
- Вміння ставити питання, які спонукають дитину до розмови: «Я уважно тебе слухаю...», «Це важливо, що ти розповідаєш...», «Міг/могла би ти розповісти про це більше...».
- Встановлення відносин, що базуються на довірі.
- Надання корисного та заохочувального зворотного зв'язку.
- Вміння концентрувати увагу на можливостях та рішеннях, а не на проблемах.
- Спостереження за поведінкою дитини тривалий час.
- Неупереджене ставлення, терплячість та розуміння.
- Чуйність та співчуття.

У роботі з дитиною, яка пережила травму, важливо:

- Заручитися підтримкою близьких і рідних.
- Намагатися дотримуватися режиму дитини, щоб уникнути додаткових стресів.
- Менше таємниць і натяків (вони ще більш лякають дитину).
- Відповідати на запитання дитини поступово і доступно. На одне запитання – одна відповідь. Коли дитина її опанує, вона зможе поставити наступне питання.
- Підтримувати надію на краще.
- Бути готовими до «нечемної», «дивної», «агресивної» поведінки дитини.
- Не казати: «забудь це», «викинь з голови» – це прямий шлях до формування післястресових розладів.
- Не залишати дитину наодинці зі своїми переживаннями, проте і не докучати їй.

- Ні в якому разі не соромити дитину і не винуватити в тому, що сталося, або в поведінці після травмуючої події.
- Бути готовими раз за разом обговорювати ті самі речі.
- Самому вірити і показувати те, що травму можливо пережити.
- Пам'ятати, що частині дітей з різних причин не вдається упоратися із наслідками травматичного стресу самотійно, і вони потребують професійної допомоги.
- У разі вашого хвилювання за стан дитини або тривалості незвичної поведінки дитини понад місяць – звернутися по допомогу до психолога.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДІТЯМ ТА СІМ'ЯМ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СИТУАЦІЇ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ

Місце і кордони

1. Батькам важливо позначити нове місце і його межі. «Ми зараз не вдома, ми живемо в родичів (або в поселенні). Тут є свої правила проживання, свої ритуали, своє внутрішнє життя. Нам потрібен час, щоб багато до чого звикнути».
2. Обговорити з дитиною, чим вона буде займатися, де гратиме, де може усамітнюватися.
3. Важливо сказати дитині, що вона може чогось не знати і питати про нове.

Альтернативний дорослий або турботливий дорослий

1. Розповісти, до кого дитина може звернутися з різними питаннями.
2. Хто може відповісти: «Де ви? Що робите? Коли повернетесь?»
3. Альтернативні дорослі: сусіди, родичі, психологи, соціальні працівники, вчителі.
4. «Нормально задавати питання дорослому, який може відповісти».

Ритуали

1. Домашня рутина – це кращий антистрес.
2. Знайомі домашні ритуали створюють безпеку.

3. Продовжуйте улюблені справи: читайте казки на ніч, влаштовуйте чаювання і т.д.
4. «Добре пам'ятати і робити те, що ми любили завжди».

Перехідний об'єкт

1. Дитині складно переживати розставання з батьками.
2. Улюблена іграшка, книга, гаджет можуть заспокоїти і відволікти дитину.
3. Пояснити, як дитина може з Вами зв'язатися: подзвонити, написати смс.
4. «Дитині важливо зберігати емоційний зв'язок, коли вас немає поруч».

Тілесний і візуальний контакт

1. Зустрічайтеся очима з дитиною. Зацікавлений погляд батьків: «Ти як? Як твої справи?»
2. Більше обіймайте, беріть за руку, за плече, гладьте по голові.
3. Дайте зрозуміти дитині, що ви відкриті і доступні для неї.
4. «Нормально хотіти бути ближче один до одного. Дивитися в очі і обіймати».

Наостанок... «Говоріть про різне з дитиною, не бійтеся разом переживати різні почуття в період змін у вашому житті».

Напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми, які належать до категорії внутрішньо переміщених осіб

Рекомендації щодо профілактики посттравматичних стресових розладів у дітей в колективі

- Доцільно знати та використовувати в розмові з дітьми на тему ситуації в країні виважені, емоційно нейтральні слова та вирази. До таких слів та виразів належать ті, які не є оціночними, не несуть погрози і не навіюють страх, а просто констатують сам факт подій.
- Щоб раптом не спровокувати конфлікт, потрібно враховувати, що діти в колективі можуть мати різні погляди до того, що відбувається, бо вони мають сім'ї і на їх світобачення впливає позиція членів сім'ї.
- Доцільно заздалегідь обмірковувати, як саме ті чи інші ситуації, запитання, завдання можуть вплинути на дітей, чиї батьки або родичі брали участь, чи постраждали, або навіть загинули внаслідок конфліктних подій.
- Недоцільно ігнорувати дитячі зауваження або конфлікти, пов'язані з втратами близьких людей.
- Краще демонструвати дітям розуміння та повагу до почуттів інших людей, вчити дітей тому, що кожна людина має невід'ємну внутрішню цінність.
- Із огляду на ймовірність швидкоплинної зміни ситуації слід бути готовими гнучко реагувати на прояви тих чи інших тенденцій, застосовувати новітні дієві інформаційні та інші технології задля надання психологічної та педагогічної допомоги дітям та їхнім батькам.
- Активізуйте роботу з формування навичок безпечної поведінки задля попередження випадків насильства, зокрема гендерного насильства.
- Проводьте тренінги з метою зниження ступеня агресивності, формування толерантності, попередження випадків насильства.
- Сприяйте проведенню психологічної та соціально-педагогічної роботи з дітьми із сімей, члени яких загинули.
- Сприяйте адаптації дітей-переселенців у нових умовах.
- Використовуйте можливості громади щодо надання необхідної допомоги дітям, батькам чи колегам, які її потребують.

Організація відпочинку та оздоровлення дітей з числа внутрішньо переміщених осіб

Розділ 2

Організація режиму дня в дитячих оздоровчих закладах

Режим має забезпечувати посилене розумове і фізичне навантаження, достатній сон, правильний вибір годин приймання їжі протягом дня, догляд за чистотою тіла та систематичне заняття фізкультурою.

Ефективне **використання режиму** дня в дитячих оздоровчих закладах **базується на таких положеннях**, основними з яких є: **максимальне використання природно-кліматичних умов; раціональна організація діяльності дітей; дотримання санітарно-гігієнічного режиму; організація повноцінного харчування; організація сну.**

Максимальне використання природно-кліматичних умов, у яких розташовано заклад. Природне оточення, чисте повітря стають важливими складовими відпочинку й оздоровлення дітей

Раціональна організація діяльності дітей включає доцільне чергування та зміну видів діяльності. Кожен режимний момент повинен бути регламентований відповідно до вікових особливостей дітей, не повинен викликати надмірної втоми, сприяти підтриманню працездатності на належному рівні. Велике значення має раціональне чергування різних видів діяльності з оздоровленням дітей, роботи з відпочинком і навпаки.

День можна розподілити на три блоки: перша половина дня, друга та вечірній блок. Відповідно до цих блоків основні види діяльності доцільно групувати таким чином: у першій половині дня проводити освітню й трудову діяльність; у другій половині дня – спортивну та пізнавальну діяльність; у вечірньому блоці – дозвілєво-розважальну діяльність і вільне спілкування з однолітками й наставниками.

У плані на день необхідно виділяти час для “відпочинку один від одного”, тобто давати можливість дітям і підліткам побути наодинці із самим собою.

Запровадження і дотримання санітарно-гігієнічного режиму. Уже в перші дні перебування дітей у закладі їм треба нагадати й пояснити, як правильно слідкувати за одягом, прати його, мити руки, чистити зуби, обрізати нігті тощо.

Організація харчування

У режимі дня дитячих оздоровчих закладів приймання їжі дітьми слід суворо регламентувати в часі. У дитячих оздоровчих закладах здебільшого прийнято триразове харчування (сніданок, обід, вечеря), іноді — чотириразове (сніданок, обід, полуденок і вечеря). Залежно від встановленого режиму дня режим харчування може змінюватись, але при неодмінній умові — непорушності його основної структури.

Сон — необхідний і найкращий відпочинок для дитини. Мінімальна тривалість сну для учнів молодшого шкільного віку повинна бути 10–11 год., середнього шкільного віку 9–10 год., старшого шкільного віку 8–9 год. Крім цих загальних рекомендацій треба враховувати індивідуальні особливості дитини, стан її здоров'я, фізичний розвиток і т.д. Діти з ослабленим здоров'ям, які швидко стомлюються, повинні спати більше, ніж інші.

Організація сну в дитячих оздоровчих закладах включає такий режим: для дітей молодших загонів початок сну не пізніше 20 год. 30 хв. – 21 год., середніх – 22 год., старших – 22 год. 30 хв. При цьому обов'язковим для дітей всіх загонів є денний сон, який становить 1,5–2 год.

За годину-півтори до сну варто припинити будь-які заняття, що потребують фізичного чи розумового напруження або пов'язані з сильним збудженням.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ КЕРІВНИКУ ДИТЯЧОЇ ГРУПИ

Вікові особливості дітей шкільного віку

Принципи розвитку дітей:

1. Будь-яка поведінка має свою причину.
2. Усі діти проходять одні й ті ж етапи розвитку, коли зміни відбуваються від простого до складного.
3. Кожна дитина розвивається за загальною схемою, але з індивідуальними особливостями.
4. Розвиток дитини не припиняється, але може змінюватися.
5. Розвиток дитини – результат дозрівання (прояву потенційних можливостей) і навчання (пов'язаного з докладанням зусиль і тренуванням).
6. Щоб розуміти дитину, потрібно знати, як відбувається її фізичний, розумовий, духовний, соціальний та емоційний розвиток.

Вихователям необхідно враховувати вікові, психологічні та фізіологічні особливості, а також той фактор, що обов'язково в групі будуть діти, які вперше зі звичного домашнього оточення потрапили до тимчасового дитячого колективу. Саме в цей час вони вчаться будувати нові взаємовідносини з ровесниками та дорослими без батьків, формують особистісні навички й характер.

МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК (6–12 років)

Потреби дітей молодшого шкільного віку:

1. Потреба навчання.
2. Потреба мати власність.
3. Потреба бути самостійним.
4. Потреба бути в групі однолітків.
5. Потреба в колективних діях та іграх.
6. Задоволення цікавості.
7. Застосування знань про те, що таке добре, що таке погано.
8. Потреба мати друзів, уміти дружити.

Провідна діяльність – навчання. Щоб навчання стало провідною діяльністю, його слід організовувати особливим чином. Воно повинне бути тією ж грою: адже дитина грається тому, що їй хочеться, це діяльність заради неї самої, просто так.

Особливості розвитку:

- продовжує формуватися прагнення на все мати свою точку зору, з'являються судження про власну соціальну значимість – самооцінка. Молодший шкільний вік – завершення розвитку самосвідомості;
- Егоцентризм, властивий мисленню дошкільника, поступово зменшується, чому сприяють спільні ігри, але не зникає повністю;
- переходить від гри до навчання, як основного способу засвоєння людського досвіду, має глибокі потенційні можливості фізичного й духовного розвитку;
- відбуваються істотні зміни в органах і тканинах тіла, створюються сприятливі анатомо-фізіологічні передумови для входження дитини в навчальну діяльність, що вимагає не тільки розумової напруги, але й фізичної витривалості;
- важливого значення набувають стосунки та почуття один з одним, з дорослими. Емоції більш урівноважені;

Поради для взаємодії: на поведінку і розвиток дітей впливає стиль керівництва з боку дорослих – авторитарний,

демократичний або ліберальний. Діти краще почувають себе й успішніше розвиваються в умовах демократичного керівництва; під час гри розвиваються почуття співробітництва й суперництва, набувають особистісного сенсу такі поняття, як справедливість і несправедливість, упередження, рівність, лідерство, підпорядкування, відданість, зрадництво. Гра набуває соціального забарвлення: діти вигадують таємні товариства, клуби, секретні карти, шифри, паролі та особливі ритуали.

Технології роботи з дітьми молодшого шкільного віку спрямовані на усвідомлення дітьми позиції, що добре, а що ні. Відбувається засвоєння ними правил, засобів навчання, самостійності, вміння дружити, видів діяльності.

Особливий вплив на формування особистості молодших школярів здійснює сприятливий психологічний клімат у колективі, позитивна оцінка кожної дитини.

Молодші підлітки (12–13 років)

Особливості розвитку:

- відмітна риса – відчуття власної дорослості в сполученні з прагненням не тільки бути, але і вважатися дорослим;

- характерний підвищений інтерес до себе й до змін, що відбуваються в організмі, у свідомості. На перший план виступає спілкування з однолітками, їхні оцінки й цінності, діти ще не в змозі дати правильну оцінку власній поведінці й поведінці оточуючих, схильні завищувати свої можливості, виправдовувати свої вчинки. Підлітки стають імпульсивними, «колючими», зухвалими, болісно реагують на будь-які спроби замаху на їхню незалежність, намагаються в усьому проявляти самотійність, не люблять опіки, поблажливого тону. З дорослими воліють бути на рівних, постійно прагнуть до самоствердження. У той же час внутрішньо вони часто сором'язливі;

- менш урівноважені, бурхливо проявляють емоції, схильні до конфліктів з однолітками, дорослими, батьками, прагнуть випробувати себе.

Особливості поведіння: агресивність у хлопчиків, підпорядкованість у дівчаток; енергійні, швидкі в дії, наполегливі, мають ентузіазм, часті неспокійні стани, мають потребу в постійній діяльності, прагнуть до рухової активності, люблять масові ігри, гучні, сперечаються, влюбливі, бояться поразки, чутливі до критики, інтереси постійно змінюються, комфортніше почувають себе в мікрогрупі, хлопчики люблять гратися із хлопчиками, дівчатка – з дівчатками, часто прагнуть до суперництва, початок усвідомлення моральних підвалин, інтерес і цікавість до всього навколо, прагнуть до незалежності поза родиною.

Поради для взаємодії:

- уміло керувати процесом розвитку дітей з більшою повагою до особистості; оцінка вожатого має бути максимально справедлива й висловлена тактовно;

- проявляти максимум терпіння й розуміння, не турбувати їх дріб'язковими зауваженнями, проявляти максимум уваги до внутрішнього світу підлітків. Негативні явища в поведінці підлітка легко усунути, якщо прагнення дітей цього віку продемонструвати свою «дорослість» знаходить своє виявлення в діяльності загону, що носить яскраво виражений суспільний зміст;

- частіше їх ставити в ситуації відповідальності за справу, товаришів, молодших хлопців, частіше прислухатися до їхньої думки, намагатися викликати в них довіру;

- справи повинні бути досить серйозними й суспільно значимими. З ними говорити про все, що їх цікавить, у чому вони намагаються розібратися, люблять відверті задушевні бесіди про життя, відносини між людьми, чоловіками й жінками, про світові проблеми;

- не скупитися на заохочення й похвалу, використовуйте всю активність тіла дитини, грайтеся з ними в спортивні ігри, частіше надавайте час для занять по інтересах, розумно відповідайте на їхні запитання.

Рекомендації з вибору гри: гра повинна бути справжня, не імітаційна (справжній похід, справжній спектакль, сьогоденна подорож); рухливі ігри повинні бути без зайвих емоційних навантажень. Важливий склад команд, число дівчаток і хлопчиків повинне бути приблизно однаковим за силою й здатністю; деякі змагання можна проводити окремо для хлопчиків і дівчаток; пояснювати правила, проводити й «судити» ігри необхідно в темпі, образність не обов'язкова.

Позиція вожатого: відіграє роль не прямого наставника, а старшого члена колективу, керує із середини.

Технології роботи з дітьми середнього шкільного віку включають навички взаємодії в групі, співпрацю як засіб узгодження своїх інтересів з іншими при досягненні мети, приймати інших та бути прийнятими, відповідальність за свою поведінку.

Старші підлітки (13–15 років)

Особливості розвитку:

- спокійніші й більш урівноважені. Виразніше проступають риси власного світорозуміння і його оцінки, формується своя система моральних відносин;

- здатні управляти власною поведінкою, можуть дати досить аргументовану оцінку поведінки інших, особливо дорослих, поглиблюється інтерес до навколишнього світу, диференціюються інтереси, з'являється потреба визначитися у виборі професії;

- більше цікавлять причини явищ і вчинків, аніж їхній зовнішній прояв, вони починають замислюватися про сенс життя, прагнуть мати власне уявлення про природу й суспільство, взаємини людей, про товаришів, свою точку зору; здатні відстоювати жагуче й завзято, вступаючи в суперечки як з однолітками, так і з дорослими, зовні це виглядає як непокора, а насправді підліток прагне будь-якими засобами захистити те, що є його особистим досягненням;

- починає складатися певна система поглядів, оцінок, можуть встановлювати зв'язок між окремими явищами громадського життя, вчинками людей, їхніми моральними якостями, починають мислити більш логічно, намагаються узагальнювати одержувані ними відомості, але невеликий життєвий досвід часто заважає їм правильно розібратися в конкретних ситуаціях, з якими вони зіштовхуються. Звідси несправедливість суджень, прямолінійність, а іноді й критиканство. особливе місце в житті підлітка займає моральне виховання, його хвилюють питання морально-етичного плану;

- здатні до великої активності, готові до складної діяльності, що включає в себе й малоцікаву підготовчу роботу, завзяте подолання перешкоди;

- значно ускладнюються їхні відносини з дорослими, адже тепер більше не існує того природного авторитету, яким володів, на думку молодших школярів, кожен дорослий. Схильні

визнавати тільки справжній, по праву завойований авторитет. Вони видющі й спостережливі, чуйно вловлюють суперечливість у поглядах і позиціях старших, болісно ставляться до розбіжностей між їхніми словами й справами. Вони усе більш наполегливо починають вимагати від старших поваги до себе, до своїх думок і поглядів, і особливо цінують серйозний, щирий тон взаємин.

Фізичний ріст і розвиток: період уповільненого росту; дівчатка, звичайно, вищі від хлопчиків, дозрівання статевих органів; швидкий ріст мускулатури; небезпека перевтоми; дівчатка менш активні.

Характерні риси: гостра відчутна потреба в активності; гарячий ентузіазм, який швидко гасне, якщо не може вилитися в яку-небудь дію; формується власна точка зору на взаємини між людьми, на моральні вимоги й оцінки, розвивається самооцінка, самосвідомість, прагнення визначити своє місце серед однолітків і дорослих; не приймається на віру все, почуте від дорослих, здатність протистояти впливові оточуючих; можуть впливати на однолітків, підтверджуючи серед них те, що вони самі вважають безсумнівним і правильним; прагнення до об'єднання в різні групи, бути, як усі, не відставати від друзів, виділитися серед однолітків, зайняти місце лідера.

Поради для взаємодії: Перше завдання вожатих – допомогти у формуванні в них специфічної для даного віку життєвої позиції. Проводьте якнайбільше масових ігор, колективно-творчих справ, не забувайте про спортивні ігри; пам'ятайте, що дисципліна може страждати, тому що цей вік підкоряє свої інтереси інтересу команди; використовуйте загальний ентузіазм.

Вожаті повинні бути готові запропонувати хлопцям програму життя, максимально діяльну, допомогти увійти в її ритм. При цьому варто пам'ятати, що фізичні можливості підлітків не завжди відповідають їхнім прагненням, тому варто обережати їх від надмірних перевантажень.

Вибір гри: гра повинна бути осмислена, діяльна, досить складна; може бути розрахована на тривалу підготовку, повинна бути дійсно потрібною, корисною самим і оточуючим людям.

Юність (15–17 років)

Особливості розвитку:

- пора досягнення, стрімкого нарощування знань, умінь, становлення моральності й відкриття «Я», знаходження нової соціальної позиції;
- втрата дитячого світовідчуття, більш безтурботного і безвідповідального способів життя, сумніви у собі й у своїх можливостях, пошуки правди в собі та в інших, пора вибору свого місця в житті, визначення й реалізації своїх планів.
- бажання самовираження й саморозкриття. Час першої любові, пора становлення дружби. Особливо цінуються вірність друга, відданість, чесність;
- хочуть більше самостійності, люблять усвідомлювати свою потребу, хочуть розібратися в собі, відчутти силу свого «Я», намагаються оцінити самого себе;
- чуйні й вразливі, часто бувають прямолінійними й безкомпромісними аж до безтактовності. Прагнення до максималізму («все – або нічого») найчастіше приводить до втрати відчуття реальності. Характерна підвищена критичність, часто в позиції «зі сторони».
- фізичний ріст і розвиток: статева зрілість, що супроводжується фізичними й емоційними змінами (у середньому завершується в хлопчиків до 15 років, у дівчаток – до 13 років); завершення росту кістяка; підсилюються розходження, тому що деякі діти вже подорослішали, а деякі тільки починають дорослішати; хлопчики відстають у розвитку від дівчаток на 2 роки; очевидним є прагнення стежити за шкірою обличчя.

Особливості поведінки: дівчатка цікавляться хлопчиками раніше, ніж хлопчики дівчатками; стурбованість зовнішнім виглядом, ріст соціальної активності; звикання до свого тіла; проблема досягнення незалежності від своєї родини; пошук себе; визначення у виборі професії; поява першого кохання; з'являються крайнощі в поведінці, наприклад, «Я знаю все!».

Поради для взаємодії: керування поведінкою повинне бути без зайвого втручання й погроз із боку дорослих; необхідні умови для відпочинку; необхідне розуміння взаємини між представниками різних статей.

Технології роботи з дітьми старшого шкільного віку спрямовані на взаємодію з людьми протилежної статі, усвідомлення особливостей та відмінностей статі, догляд за своєю зовнішністю, формування світогляду, навички спілкування і співпраці.

Технології роботи з дітьми різних вікових категорій потребують урахування низки важливих факторів, без яких неможливо організувати цілеспрямований оздоровчо-виховний процес. Зокрема, врахування індивідуальних особливостей дітей у тимчасовому дитячому колективі загону не є продовженням індивідуального чи диференційованого підходів до особистості.

Скаутські літні наметові табори як інструмент соціалізації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб

Розділ 3

Скаутські громадські об'єднання можна розглядати як інститути соціального виховання оскільки, система виховання в скаутингу ґрунтується на природному розвитку молодих людей та створює сприятливе середовище, що відповідає потребам підлітків в дії (ризикувати, долати труднощі); бажанню досліджувати, експериментувати і відкривати; природним здібностям до винахідництва і винахідливості; потребі відчувати себе визнаним, шанованим і оціненим як особистість; потребі вибудовувати тісні взаємовідносини; прагненню зрозуміти сенс навколишнього світу, тощо.

Скаутські громадські об'єднання намагаються допомогти особистості використовувати свої здібності якнайповніше, задля розкриття всього свого потенціалу. Крім цього, вони допомагають особистості розглядати себе як частину світу та розвивати почуття належності до нього. Дитина потребує взаємодії зі світом, можливості вносити свій вклад у цей світ, а все це забезпечується діяльністю у скаутських громадських об'єднаннях.

Всі ці громадські об'єднання використовують у своїй діяльності виховну скаутська систему, яка у міжнародній практиці називається «скаутський метод» та складається з декількох взаємопов'язаних елементів:

1. Закон і Обіцянка
2. Навчання через справу
3. Командна система
4. Символічна основа
5. Особистісний прогрес
6. Життя в гармонії з природою
7. Підтримка з боку дорослих.

Ці елементи тісно пов'язані між собою, складають змістовну частину програм розвитку особистісного потенціалу у скаутських громадських об'єднаннях, функціонують як система, що забезпечує особистості багате за змістом і за формою активне

середовище пізнання світу і себе в цьому світі. Важливо наголосити, що скаутинг враховує характерні особливості розвитку, потреби і інтереси особистості.

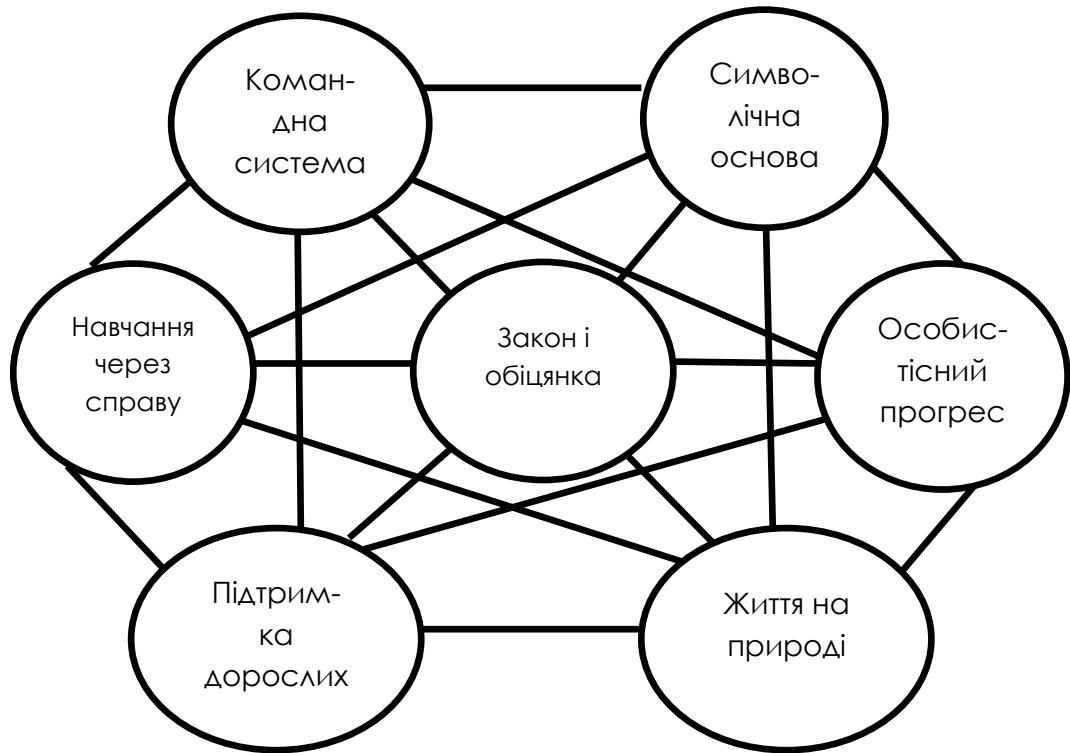

Рис. Виховна система скаутингу – скаутський метод

Багато з цих виховних елементів використовуються в інших формах виховання, однак, в скаутингу, всі вони є частиною цілого і використовуються як система, що і робить скаутинг унікальним виховним феноменом у роботі з дітьми.

Навчання через справу. Навчання через справу стимулює активний підхід до життя, надихає молодих людей брати діяльну участь у всьому, що має відношення до них, допомагає розкрити всі свої індивідуальні здібності і конструктивно використовувати їх, бути відповідальним за своє життя.

Командна система. Досвід, який молоді люди набувають, живучи і працюючи разом, керуючись своїм кодексом поведінки, з точки зору виховання важливий як, і важливе все те, що

стосується діяльності, в якій вони беруть участь. У малій групі складаються відносини, які розвиваються в результаті перебування в різних життєвих ситуаціях, наприклад, після спільних пригод, пережитих разом тривог і радощів.

Особистісний прогрес - це елемент скаутського методу, що допомагає кожній молодій особистості розвинути внутрішню мотивацію, щоб бути свідомо і активно залученою в свій власний розвиток. Людина, яка виховується в скаутингу, є автономною, готовою допомагати, відповідальною і відданою. Насамперед скаутинг виховує активних громадян, спроможних взяти участь у розвитку суспільства.

Підтримка дорослих. Передбачає добровільне виховне партнерство дорослого лідера і скаутів, засноване на взаємоповазі, довірі та усвідомленні один одного як особистостей.

Символічна основа. У скаутському методі символічна основа – це особлива складова, що допомагає дитині відчувати власну приналежність до світового руху. Мета символічної основи – глибше зміцнювати у підлітків уяву та здатність до творчості і винахідливості, стимулювати їх розвиток, допомагати їм усвідомлювати напрями розвитку та цінності, що лежать в основі Скаутингу, сприяти розвитку почуття особистої індивідуальності, стимулювати згуртованість і солідарність всередині групи.

Життя на природі. Одна з основних складових скаутського методу – життя на природі. Природа – клуб, лабораторія і храм – благодатне середовище для виховної діяльності. Природа як елемент скаутського методу має величезні можливості. Зв'язок з природою потрібен, щоб: сприяти цілісному розвитку молоді особистості у всіх основних напрямках та створити ідеальну обстановку для застосування скаутського методу.

Природа сприяє особистісному розвитку за багатьма параметрами. Наведемо найбільш показові приклади, які мають відношення до кожного напрямку розвитку:

1. Фізичний розвиток. Природа дає нам чисте повітря, простір, де можна бігати і давати вихід своїй енергії, а також можливості для всіх видів рухової активності, що дають нам сильні фізичні відчуття, можливості перевірити свою витривалість, координацію, швидкість рефлексів тощо;

2. Інтелектуальний розвиток. Природа надає незліченні можливості досліджувати і розвивати почуття, навички спостережливості і такі здібності, як сприйняття кольору, форми, розміру, структури, здатність рухатися, слухати звуки, розрізняти запахи тощо. Природа допомагає підліткам аналізувати ситуації, використовувати уяву, уміння міркувати, знаходити відповідні творчі шляхи подолання труднощів, використовуючи мінімум доступних засобів і багато іншого. Перебування на природі також дає підліткам багаті можливості усвідомити поняття взаємозалежності (їм доводиться працювати разом в скаутському таборі), зрозуміти ланцюг взаємовідносин і функціонування системи (наприклад, спостерігаючи за дикою природою) тощо;

3. Емоційний розвиток. Природа надає безліч можливостей досліджувати почуття і емоції. Почуття миру і спокою перебування на природі допомагає людині відійти від повсякденних проблем. Вночі, в наметі підліткам доводиться залишатися сам на сам зі своїми проблемами і страхом і долати їх;

4. Соціальний розвиток. У скаутському таборі, що знаходиться далеко від дому і цивілізації, підлітки можуть по-справжньому пізнати один одного, з усіма своїми достоїнствами і недоліками. Прості справи повсякденного життя: приготування їжі, організація життєвого простору і т.д. виявляють сенс взаємозалежності. Підлітки розуміють, що взаємодопомога - це життєва необхідність. При виникненні проблем, доводиться самим шукати їх вирішення. Молоді люди сплаваються по річці, здійснюють сходження на гору, влаштовують імпровізований душ під дощем після спекотного дня, туляться один до одного в наметі, щоб зберегти тепло, діляться один з одним гарячим чаєм, – всі ці переживання допомагають їм встановити близькі взаємини, виховують почуття солідарності;

5. Духовний розвиток. Духовна свідомість може розвинути, якщо людина не поспішаючи, розмірковує і відкриває багато дивовижних явищ світу природи. Наприклад, підліток не поспішаючи, спостерігає і думає про те, як комахи влаштовують своє життя в присутності гігантів-людей. Або, бачачи падаючі зірки в нічному небі, думає про те, якими крихітними здаємося ми в порівнянні таємничим всесвітом. Природа дає незліченні можливості для внутрішнього споглядання і сумнівів. Як тільки розум розкривається, підліток стає здатним найбільш повно досліджувати свою культурну, національну релігійну спадщину.

На природі підлітки змушені зустрітися з реальністю. Міська мода, громадський вигляд, «круті» вчинки – все це нівелюється, коли необхідно вирішувати різні екстремальні ситуації, наприклад такі як гроза або буревій.

Скаутський табір забезпечує швидкість і глибину переживань. Часто саме після табору підлітки відчують, що їх відносини багато в чому зміцнилися, і цінності, що лежать в основі кодексу життя, несподівано набувають для них сенс.

Поняття природи в скаутському русі, безумовно, не призначено, щоб відрізати молодих людей від світу, в якому вони живуть. Воно покликане допомогти підліткам: відкрити для себе світ, зазирнути за шкалу матеріальних цінностей, збагатити життєвий досвід, щоб він міг служити їм у повсякденному житті, подумати про те, що істотно, а що по суті своїй і не важливо.

Життя на природі – винятковий засіб соціалізації. Саме з точки зору інтелектуального розвитку численні проблеми, які виникають при контакті з природним світом, стимулюють творчі здібності молодих людей і дозволяють їм досягати вирішення цих проблем, ґрунтуючись на комбінації елементів, які в нашому організованому житті у великих містах неможливі. Більш того, з точки зору суспільного розвитку, групова дія з подолання перешкод, спільна боротьба за задоволення життєвих потреб створюють досить ефективні зв'язки між членами групи. Це дозволяє їм повністю усвідомити значення і важливість життя в суспільстві.

Саме в скаутських наметових таборах відбувається соціалізація дітей підліткового та юнацького віку, через програми та форми, що базуються на врахуванні вікових особливостей підлітків. Сюди входять змагання, творчі майстерні, краєзнавчі екскурсії, дискусії, екстремальні ігри та квести, тощо. Переживання пригод, долаття труднощів під час перебування у скаутському літньому наметовому таборі гартує волю дітей, вчить взаємодопомозі, терпінню, швидкодії, виробляє у них уміння бути однією командою. Чи не найважливішим є ще те, що майже всі програмні заходи скаутських літніх наметових таборів побудовані на грі. Розпочинаючись в житті дитини як гра, вона переростає у вміння жити у складних і слабо прогнозованих життєвих реаліях. В ігрових ситуаціях дитина отримує можливість тренуватись і готуватись до дорослого життя.

Соціалізація дітей в умовах скаутських літніх наметових таборів здійснюється завдяки: формуванню у підлітків уявлення про навколишній світ, про взаємодію особистості і суспільства, виховуванню позитивних якостей; розширенню спектру видів діяльності як основи для надбання підлітками життєво важливих знань, умінь та навичок, стимулюванню процесу самовизначення, самореалізації підлітків.

Умови успішної соціалізації і розвитку дітей з числа ВПО в літніх наметових скаутських таборах

1. Автономність. Діти, підлітки або молоді люди, опиняються поза впливом сім'ї, школи, іншого постійного соціального оточення, яке відіграє важливу роль і визначає стратегію життя молодих людей.

Відірваність від постійного соціального оточення, нехай і тимчасова, дає підлітку унікальну можливість змінити ролі, бути іншим, бути різним, можливість експериментувати зі своєю поведінкою, що, безумовно, є одним з очевидних і важливих умов здійснення повноцінного психічного і соціального розвитку людини.

Також, якщо бути більш конкретним, то саме автономність, саме незалежність і відірваність від звичних зв'язків, відносин, очікувань і залежностей дозволяють створити оптимальні соціальні, педагогічні та психологічні умови для розвитку самостійності.

Приміром, більшість дітей перший досвід практично повного самообслуговування і самоконтролю в повсякденному побуті отримують саме в літніх наметових скаутських таборах (ЛНСТ).

2. Об'єднаність. Як правило, в одній групі, в одному колективі знаходяться хлопці та дівчата з різним (і, в кожному випадку, неповторним і оригінальним) життєвим досвідом, світоглядом, комплексом умінь і навичок, ціннісними орієнтаціями, уявленнями про норми поведінки, відносин. Крім того, часто це бувають групи, членами яких стають діти і молоді люди з різних місцевостей, районів і навіть регіонів. Все це в умовах постійного спілкування (з урахуванням того, наскільки важливою і прийнятною підлітками та молодими людьми є інформація, що виходить від однолітків) призводить до того, що за досить короткий

проміжок часу перебування в умовах скаутського наметового табору підлітки отримують значний життєвий досвід.

При цьому діти нерідко дізнаються про те, що має важливе значення в житті, але про що вони навряд чи дізналися у школі чи навіть в сім'ї. Багато чого, що було колись закритим для розуміння, стає доступним і усвідомленим. Тому батьки так часто дивуються тим різючим змінам (часто несподіваним) і незвичною дорослістю, дітей і вихованців, які повернулися з ЛНСТ. Поєднання та згуртованість різних людей є одним з найважливіших чинників високого освітнього ефекту, який можливий при об'єднанні дітей, підлітків і молодих людей у різні тимчасові групи, які існують в ЛНСТ.

3. Узгодженість дій. Потрапляючи в умови тимчасового колективу, дитина опиняється в такій соціальній ситуації, в якій постійно виникає необхідність підкорятися новим вимогам і правилам, які нерідко вступають в протиріччя з його внутрішніми правилами, установками та очікуваннями. Педагогічно правильно організований процес колективного прийняття низки правил потенційно призводить до досягнення високого рівня розвитку взаємодії, узгодженості спільної діяльності учасників ЛНСТ.

Конструктивна взаємодія неможлива без прийняття учасниками наметового табору будь-якої компромісної позиції, без прийняття (часткового або повного) точок зору і позицій інших людей. Така необхідність в узгодженості (при, зрозуміло, грамотному педагогічному супроводі) позитивним чином впливає на формування та розвиток толерантності, що позитивно відбивається на профілактиці агресивної поведінки та екстремізму в підлітково-молодіжному середовищі.

4. Взаємодія. Умови життєдіяльності в ЛНСТ сприяють високій інтенсивності спілкування дітей і молодих людей, оскільки спілкування стає необхідним у різних сферах: побутовій, інтелектуальній, емоційній. Необхідність встановлювати комунікативні зв'язки позитивно впливає на розвитку особистості і колективу. Досить швидко (якщо порівнювати з буденним життям)

в скаутському літньому наметовому таборі виникають і розвиваються контакти, зав'язуються досить тісні відносини.

Здійснюється спільна діяльність, яка вимагає особливого і дуже високого темпу в пошуку спільних рішень та їх подальшої реалізації. Підлітки можуть побачити результати колективних зусиль, проаналізувати та оцінити їх ефективність, зробити висновки, спільно прийняти чергове рішення. Все це призводить до високого динамізму внутрішньо-колективних процесів: стрімкий розвиток відносин, постійно здійснюється розподіл на мікрогрупи (у творчості, праці, спорті, побуті, спілкуванні тощо), часта зміна позицій, функцій і ролей. Наприклад, при правильній педагогічній позиції, загін за відпочинкову зміну ЛНСТ цілком може досягти високого рівня розвитку колективу.

Також на соціальну та виховну ролі ЛНСТ **впливають трудове виховання та адаптація до самостійного життя; динамічний простір; природне середовище, особлива атмосфера, відкритість соціального середовища.**

Трудове виховання та адаптація до самотійного життя

Однією з основних переваг ЛНСТ є те, що забезпечення життєдіяльності (установка («будівництво») табору, організація повсякденного побуту і самообслуговування), здійснюється самими підлітками та педагогами. Це допомагає створити в умовах літнього скаутського наметового табору сприятливе середовище для здійснення виховання у підлітків працьовитості, яке виражається у відповідальному, сумлінному і творчому ставленні до різних видів трудової діяльності і до праці взагалі; для формування та розвитку комплексу необхідних для подальшої життєдіяльності знань, умінь і навичок.

Праця в наметовому таборі постійна. Вона необхідна всім учасникам для організації самообслуговування та забезпечення життєдіяльності. Тому необхідність як в індивідуальній, так і в колективній праці, в більшості своїй, не викликає протидії у вихованців ЛНСТ. Одним з факторів, яким досягається такий ефект, є природний характер колективної вимоги, яка пред'являється до всіх і кожного щодо спільних трудових обов'язків. Саме це дозволяє ефективно використовувати працю як засіб розвитку колективу і виховання колективом.

Наметовий табір дозволяє при відсутності будь-якого інвентарю, матеріалу або устаткування (необхідного в побуті, дозвіллі, творчості тощо) легко замінювати його, використовуючи природні ресурси.

Динамічний простір

Також однією з особливостей, в якій закладено досить великий соціально-педагогічний потенціал є динамічний простір. Працівники, педагоги і підлітки протягом усієї таборової зміни можуть будувати, змінювати, переробляти, прикрашати, робити більш комфортною і красивою територію табору. Це дозволяє робити програму зміни в наметовому таборі особливо цікавою і захоплюючою, підключаючи всіх і кожного до активної участі в житті табору, створюючи унікальний креативний та виховний простір.

Динамічний (легко змінюються, перебудовуються) простір ЛНСТ забезпечує великі можливості для вирішення багатьох завдань, що стоять як перед керівниками і педагогами, так і перед самими підлітками. Останнім це дає унікальну можливість самим будувати простір, найбільш сприятливий для спілкування, творчості, праці, побуту, а, отже, і найбільш сприятливий для самореалізації і самоствердження.

Природне середовище

Спілкування з природою є важливим фактором нормального розвитку та здорового способу життя особистості. Для підлітка безпосереднє спілкування з природою стає чинником нормального фізичного, психологічного, соціального здоров'я. Дитина, що не любить природу, не вміє з нею взаємодіяти (в різних ситуаціях і проявах), на жаль, дуже багато втрачає.

У ЛНСТ більш доступним (порівняно з стаціонарними таборами) є спілкування з природою, адже наметовий табір, по суті, сам є частиною природи – він легко і гармонійно вбудовується, «вростає» в природу. Це забезпечується тим, що

навколо наметового табору ніколи не ставляться паркани, і саме це дає підліткам відчуття свободи, яке несе в собі колосальний виховний потенціал і можливість для більш ефективного вирішення низки педагогічних завдань, а саме:

1. Живучи в лісі, в наметовому таборі діти усвідомлюють необхідність дотримання найелементарніших екологічних вимог. Вони прагнуть не смітити, підтримувати порядок і чистоту в лісі, що, позитивно відбивається на процесі формування їх екологічної культури.
2. У наметовому таборі у дітей значно більше можливостей для імпровізації та використання різних підручних засобів і природних матеріалів, що позитивно впливає на розвиток творчих здібностей.
3. Навколишнє природне середовище, як правило, викликає у підлітків активний пізнавальний інтерес: їм хочеться дізнаватися про назви рослин і комах, вчитися розпізнавати голоси і сліди птахів і звірів, дізнаватися про поживні, профілактичні та лікувальні властивості різних рослин, дерев, ягід і грибів.
4. Відчуття свободи, яке дає життя в лісі, в наметовому таборі стає сприятливим підґрунтям для формування і розвитку таких якостей, як незалежність, впевненість, креативність, відповідальність.

Особлива атмосфера, відкритість соціального середовища

ЛНСТ – це завжди особлива атмосфера, створення якої обумовлено цілою низкою різних, як суб'єктивних, так і об'єктивних, факторів:

- а. Наметовий табір характеризується своєю відкритістю. У ньому практично неможливо, що-небудь приховати від інших. Адже, на відміну від стаціонарного табору, де стіни приховують людей один від одного, в наметовому таборі тонкі стіни наметів не є серйозною перешкодою для звуку. Всі люди відкриті один для

одного. Все це, позитивним чином впливає на розвиток щирих, довірливих відносин між дорослими і підлітками, дітей один з одним, а також, зрозуміло, педагогів та працівників між собою. Без згуртованої команди однодумців неможливе жодне серйозне звершення, до яких, на нашу думку, належить і організація ЛНСТ.

б. Через вищезазначені причини (відкритість соціального середовища, яке сприяє розвитку довірливих відносин) спілкування з людьми в наметовому таборі стає значно доступнішим. Відносини між людьми зав'язуються досить швидко, стрімко розвиваються і до кінця зміни підлітки й дорослі переживають відчуття єднання та згуртованості з багатьма учасниками оздоровчого процесу. Компактність наметового табору, постійне співіснування (спільне і досить тісне проживання, співробітництво і співтворчість – спільність практично у всіх сферах життєдіяльності, хоча при цьому у будь-якої людини практично завжди є можливість усамітнитися, залишитися наодинці з собою – ліс навколо, і він поруч) та відкритість соціального середовища – все це позначається на динаміці міжособистісних, внутрішньокolleктивних і міжгрупових відносин. Тому ЛНСТ – це завжди тісне спілкування, засноване на відкритості та дружелюбності.

с. Висока динаміка розвитку всього колективу наметового табору, досить високий рівень згуртування дорослих і дітей, старших і молодших, все це обумовлено потребою допомагати і підтримувати молодших і менш досвідчених учасників ЛНСТ. Молодшим підліткам і «новачкам» багато чому доводиться вчитися у наметовому таборі. Навчання відбувається в процесі наслідування більш досвідчених і старших. В результаті, молодші підлітки, виявляються зацікавленими і відкритими для отримання і освоєння нових знань, умінь і навичок. У свою чергу, більш досвідчені або старші підлітки активно діляться своїм досвідом, відчують свою потрібність, значущість, що є дуже важливим для зростаючої особистості. Саме тому, в ЛНСТ складаються дуже тісні, щирі відносини взаємної турботи і підтримки, які допомагають в процесі розвитку колективу.

d. Умови наметового табору нівелюють соціальні відмінності, соціальний статус (наприклад, матеріальна забезпеченість підлітків, що знаходяться в таборі). Зазвичай в наметовому таборі всі одягаються в простий, зручний одяг, а «суперстильний» одяг – в умовах наметового табору виглядає просто дисгармонійно і безглуздо. Тому, той соціальний і психологічний комплекс, який часто досить гостро може проявлятися у підлітків в місті чи в умовах комфортабельного стаціонарного табору – комплекс, пов'язаний з низьким рівнем матеріальної забезпеченості – в умовах наметового табору природним чином нейтралізується і не перешкоджає розвитку нормальних, демократичних відносин між людьми. Крім того, деяка розкутість в одязі (можна особливо не турбуватися про те, щоб випадково не зіпсувати, не забруднити одяг) дає підліткам і дорослим відчуття внутрішньої і зовнішньої свободи, яка служить невичерпним джерелом для різноманітної творчості і для розвитку нормальних, відкритих стосунків між учасниками табору.

e. ЛНСТ – це ще обов'язково й пісні під гітару біля вогнища, де створюється та незвичайна атмосфера, яка запам'ятовується на все життя. Саме після цікавого першого «вогника», проведеного біля багаття і наповненого щирими, гарними піснями на теми, близькі підліткам (дружба, любов, подорожі, мрії тощо) всі починають відчувати себе частиною єдиного цілого, підліткам хочеться бути разом, їм починає подобатися незвичайна атмосфера, так співзвучна їх світосприйняттю. «Коло», «багаття», «гітара» все це впливає на формування та подальший розвиток щирих, довірливих відносин між членами спільноти скаутського табору, на розвиток взаєморозуміння між підлітками і дорослими. Тому в наметовому таборі у кожного тимчасового дитячого колективу (загін, патруль) є своє місце для проведення патрульних зборів, вогників.

Список використаних джерел

1. Балакірева О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб [Електронний ресурс] / О. Балакірева // Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування : мат. круглого столу (9 липня 2014 р.). – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>
2. Єлісєєва Л. В. Проблеми внутрішньої міграції в Україні //Електронний ресурс]. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
3. Кузнєцова З. В. Забезпечення реалізації основних прав вимушених переселенців / З. В. Кузнєцова // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління: наук. пр./АС Василь'єв (голова)[та ін.]. – О. : Наука і техніка. – 2014. – Т. 1. – С. 141-146.
4. Лях Т. Л. Організація дозвілля дітей студентами-волонтерами державних та неурядових організацій / Т. Л. Лях, В. Ю. Качуровська. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2016. – №22. – Серія "Соціальна робота" – С. 77–82.
5. Попередній аналіз та оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [Електронний ресурс] / Регіональне представництво УВКБ ООН у Білорусі, Молдові та Україні, жов- тень, 2014. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/attachments/article/1232/IDPUKR.pdf>
6. Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні : метод. рек. – К. : Агентство "Україна". – 2014. – 48 с.
7. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко, Л. Г. Царенко; за ред. З. Г. Кісарчук. - К. : ТОВ "Видав- ництво "Логос". - 207 с.
8. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. ; за ред. Волинець Л.С. – К. :ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. – 72 с.
9. Сапіга С. В. Досвід соціалізації підлітків в літньому скаутському наметовому таборі „Витоки” / С. В. Сапіга, Т. Л. Лях // Формування світоглядної позиції підлітків у дитячих об'єднаннях. – К. : Інститут проблем виховання. – С. 137–140.
10. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб //Social support for IDPs [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://socosvitakiev.academia.edu/TetyanaSemigina>. – 2015
11. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В.Залеська та ін. – Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.